

АКТУАЛЬНІСТЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО КУЛЬТУРИ САМОВИРАЖЕННЯ

Стаття присвячена актуальній проблемі сьогодення – підготовці фахівців дошкільної освіти. Зокрема, увага зосереджена на проблемі готовності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до розвитку культури у художньо-творчій діяльності. Автор здійснює аналіз психолого-педагогічних досліджень із поставленого питання, на основі чого визначається сутність феноменів: «культура», «самовираження», «культура самовираження», «підготовка майбутніх вихователів до професійної діяльності», «підготовка майбутніх вихователів до культури самовираження у художньо-творчій діяльності». З'ясовано, що підґрунтям самостійно організованої, творчої діяльності фахівця дошкільної освіти є мистецтво, а саме інтеграція його видів. У цьому контексті значущим є художньо-творча діяльність як ланка, що поєднує мистецтво та особистість. У публікації також визначено мету, завдання наукового пошуку та основні напрями експериментально-дослідної роботи.

Ключові слова: підготовка майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу, готовність майбутнього вихователя до педагогічної діяльності, культури самовираження, мистецтво, художньо-творча діяльність.

The paper presents the actual problem of nowadays – preschool training. In particular, the attention is concentrated to the problem of future-to-be tutors' readiness to develop culture in art-creative activity. The author carries out the analysis of psychological and pedagogical research on this point, determines the essence of the phenomenon : "culture", "self-expression", "culture of self-expression", "future-to-be kindergarten tutors' training", "future-to-be kindergarten tutors' training for the readiness to develop culture in art-creative activity". It has been found that the background for the self-organized and creative activity of preschool specialist is the art, namely the integration of its kinds. In this context creative activity as a field to connect art and personality is very important. The aim, tasks of scientific research and main directions of scientific and research work were determined.

Key words: future-to-be kindergarten tutors' training, future-to-be kindergarten tutors' readiness for the pedagogical activity, "culture", "self-expression", "culture of self-expression", art, art-creative activity.

На сьогодні реформування вищої школи в Україні обумовлене сучасним рівнем розвитку суспільства. Це об'єктивує проблему пошуку ефективних шляхів, методів і засобів модернізації змісту технологій підготовки фахівців – компетентних, ініціативних, самобутніх, творчих особистостей, з високим рівнем духовності, здатних створювати сприятливі умови для повноцінного, гармонійного розвитку суб'єктів освітнього процесу. З огляду на це особливої

уваги науковців та практиків заслуговує проблема удосконалення процесу підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

В основних документах: Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Конвенції дошкільного виховання в Україні, Державній цільовій соціальній програмі розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року – наголошується на орієнтуванні, гуманістичному осмисленні, та практичному використанні внутрішнього потенціалу людини, побудові у зростаючої особистості цілісного, адекватного, реалістичного образу світу, вияву природного потенціалу у повній мірі. Отож, відповідно до цих ключових нормативних документів навчально-дисциплінарна модель освіти має поступитися місцем студентоцентрованої, особистісно-орієнтованої, спрямованої на розвиток унікальності, своєрідності, культури самовираження нового покоління у різних видах діяльності, в тому числі й художньо-творчій.

Незважаючи на важливі перетворення у системі освіти, перегляд освітніх стандартів, освітньо-професійних програм підготовки бакалаврів, магістрів спеціальності 012 Дошкільна освіта, навчально-методичного забезпечення оновлення процесу вихователя дошкільного навчального закладу у вищій школі залишаються поза належною увагою.

Загальні аспекти підготовки майбутніх педагогів допрофесійно-педагогічної діяльності висвітлено у працях багатьох учених (П. Абдуліна, В. Безпалько, І. Бех, Н. Вібік, А. Богуш, В. Бондар, С. Гончаренко, М. Євтух, І. Зазюн, Л. Кандибович, Е. Карпова, З. Курляд, Н. Ничкало, А. Сущенко, Р. Хмедюк). Досліджено формування у них готовності до професійно-педагогічної діяльності (Н. Грама, К. Дурай- Новаков, А. Капська, Т. Кловак, Л. Кондрашова, Л. Линенко, О. Мороз, О. Пехота, Г. Троцький); теоретичні та методичні засади формування їхньої компетентності (Л. Гура, І. Зязюн, В. Кравцов, Н. Креденець, А. Маркова, М. Михайличенко, В. Радил, Г. Селевко, В. Сластьонін), професіоналізму і педагогічної майстерності (О. Горбова, О. Драгунова, І. Єрофєєва, У. Ібрагімов, М. Ковардакова, Л. Самборенко, Н. Яковлєєва). Особливостям професійної підготовки педагогів дошкільної освіти присвячено праці Л. Башлакової, О. Богуш, Р. Буре, Е. Гладкової, В. Ядешко. Вивченню проблеми організації навчального процесу у вищому навчальному закладі, удосконаленню наявних програм із дисциплін фахової підготовки студентів за спеціальністю 012 Дошкільна освіта присвячені роботи Л. Галамонжук, Н. Грами, Н. Голоти, Н. Лисенко, Г. Підкурғанної та інших.

Окрім зазначених, концептуальними засадами дослідження проблеми розвитку у майбутніх фахівців культури самовираження слугували: положення психолого-педагогічної науки про особистість як систему, що розвивається (К. Абульханова-Славська, А. Асмолов, В. Петровський, С. Рубінштейн); ідея про суб'єктність як форму самодетермінації особистості (Б. Анан'єв, В. Слободчиков, В. Татенко); теза про рефлексивні риси самосвідомості як ядро особистості (І. Кон, А. Силвестру, В. Столін); положення про творчість як показник особистісного зростання майбутнього фахівця (Г. Балл, В. Моляко, В. Рибалка, С. Сисоєва).

Ми навели приклади численних досліджень проблеми виховання майбутніх фахівців. Констатуємо факт: питання підготовки вихователів до розвитку культури самовираження у художньо-творчій діяльності достатньо глибоко не розглядається. Отож, актуальність проблеми розвитку у майбутніх педагогів культури самовираження зумовлена недостатньою увагою до її вивчення вітчизняними науковцями, обмеженістю спроб схарактеризувати як особистісний феномен із відповідними типологічними характеристиками; з іншого – існуванням певних суперечностей, а саме:

- по-перше, соціальним замовленням на культурну особистість та реальним зниженням загальної культури сучасної молоді;
- по-друге, потребою вищих навчальних закладів України педагогічного профілю у рекомендаціях щодо діагностики рівнів сформованості у студентів культури самовираження як особистісного феномену та дефіцитом інформації стосовно критеріїв її оцінки у науковій літературі;
- по-третє, затребуваністю педагогічною практикою сучасних технологій окультурення студентської молоді та фактичною відсутністю методичних розробок відповідного напрямку.

Заявлені суперечності об'єктивують потребу наукової розвідки.

Мета наукового пошуку – розкриття окремих аспектів проблеми підготовки майбутніх вихователів до розвитку культури самовираження у художньо-творчій діяльності на основі аналізу психолого-педагогічної літератури.

Означена мета дослідження дозволила визначити основні завдання розпочатої експериментально-дослідної діяльності, а саме:

1. Вивчити стан розробленості досліджуваної проблеми в психолого-педагогічній теорії.
2. З'ясувати сутність феномену «культура самовираження майбутніх вихователів у художньо-творчій діяльності», визначити його зміст і структуру.
3. Визначити компоненти, критерії, показники феномену «готовність майбутніх вихователів до розвитку культури самовираження у художньо-творчій діяльності».
4. Визначити напрями дослідницької діяльності на етапі констатації.

Аналізуючи проблему професійного становлення та розвитку майбутнього педагога сучасного дошкільного закладу, науковці в галузі психології та педагогіки акцентують увагу на таких важливих аспектах досліджуваної проблеми, як:

- саморозкриття особистості, її соціально – психологічна характеристика [2];
- закономірності та умови оптимізації процесу самореалізації майбутнього педагога [1];
- теоретичний та практичний аналіз самовираження як важливих показників особистісного та професійного зростання [4];
- виховний потенціал комунікативної діяльності та його використання у процесі самовираження майбутнього фахівця [6];
- розкриття теоретико-практичних засад розвитку педагогічної творчості [5];

- розвиток культури самовираження [3].

Науковий доробок вказаних фахівців слугував відправним у нашому дослідженні.

Відповідно до логіки розпочатого наукового дослідження постає необхідність з'ясувати ключові поняття, такі як: «вираження», «самовираження», «самореалізація», «творчість» у різних галузях наук.

У філософській літературі поняття «вираження», «самовираження» представлені у різних аспектах. Вони розкривають сутність зазначеної наукової категорії як внутрішні прояви людини, тобто визначають основну особливість – її суб'єктивну сторону. Зокрема, простежуючи розвиток особистості через розвиток «Я», мислитель С. Франк зазначає, що своєрідність людини полягає саме у подоланні та перетворенні своєї природи, оскільки «...людина є створіння самоздоланне, самоперетворювальне». Осмислення природи «виразності» в мистецтві С. Франк пов'язував з інтуїцією, поєднанням раціонального та ірраціонального, внутрішньою формою. При цьому інтуїція несе в собі образ, форму – внутрішню єдність. «Форма», «ставлення» є проявом виразності цілого, моментом поєднання. Завдання інтуїтивного пізнання – освоїти предмет цілісно, як єдності; досвід, переживання виражаються в образах, які опредмечуються у вигляді (формі) слів, звуків, кольору, руху тощо. Так С. Франк підводить до розуміння «виразності» як «самовідкриття буття» та «співтворчості». По суті, він тлумачить творчість як самовираження людини [7].

У працях М. Бахтіна розкрито такі основні ідеї, як пошук нових можливостей раціонального світу, прагнення до пізнання життєво-історичних основ самоцінності людини. Значна увага також приділена проблемі «вираження». У контексті зазначеного дослідник визначав вираження «регулятором» переживань і почуттів особистості. За словами філософа, виразність розкриває механізм саморуху, тобто самовираження особистості: «при зовнішніх діях залишається внутрішнє самовідчуття, що підпорядковує собі те, що зовнішньо виражається».

Збагатити розуміння сутності «вираження», «самовираження», його значущості та з'ясувати вікові особливості цього процесу дають змогу дослідження вітчизняних і зарубіжних учених у галузі психології та педагогіки (К. Абульханової-Славської, Р. Бернса, І. Беха, Л. Божович, О. Кононко, А. Маслоу, А. Менегетті, В. М'ясищева, Р. Немова, Л. Сохань, К. Роджерса, Д. Фельдштейна та інших). Фахівці актуалізують проблему реалізації особистістю свого природного потенціалу, визнаючи, що у процесі особистісного становлення вираження себе стає основою самоствердження та самореалізації людини в житті.

Бажання, потреба у реалізації себе, активність, як зауважує Д. Фельдштейн, лежать в основі становлення гармонійно розвиненої особистості. За його словами, активність є загальною формою існування людини як суб'єкта життя, умовою реалізації нею своїх потенційних можливостей, підґрунтям її безперервного розвитку.

Збагатити уявлення про специфіку феномену, що вивчається, дають змогу наукові тези С. Рубінштейна. Учений надавав великої ваги проблемі

розвитку суб'єкта у процесі творчої діяльності. За висновками автора тез, ця категорія не зводиться до свідомості та самосвідомості, але й неможлива без них. Пояснюючи виникнення самосвідомості, він зауважував, що самосвідомість виникає під час розвитку свідомості особистості в міру того, як вона стає самостійним суб'єктом та розвивається завдяки ускладненню різних видів діяльності й взаємовідносин зростаючої особистості з довкіллям [7]. За Б. Ананьєвим, кожна людина відповідно до власних особливостей самостійно обирає напрями своєї активності. Таким чином, активність буття особистості є узагальненим ціннісним способом задоволення нею важливих потреб, першочерговими з-поміж яких є прагнення бути визнаною суспільним довкіллям, виразити своє «Я» [7, с. 40].

Отже, самореалізація, повноцінне розкриття свого творчого потенціалу виступає метою та запорукою успішного буття людини в світі. У психології та педагогіці розглядаються проблеми самореалізації та самовираження в контексті самоздійснення вільної особистості, надання їй можливостей реалізувати себе переважно у творчій діяльності. У науковій літературі «вираження» кваліфікується як прояв внутрішнього у зовнішньому, суті – у явищі, суб'єктивного – в об'єктивному.

Особистість реалізує своє «Я» як суб'єкт культури, об'єктивує свої здібності й можливості у процесі творчості, а творчість, як відомо, завжди пов'язана з бажанням людини виразити себе. Зовнішні прояви поведінки та діяльності дають змогу зрозуміти думку, почуття, наміри, здатність особистості, засвідчують її творчий потенціал.

За висновками К. Абульханової-Славської, Є. Зінченко та інших, існує залежність життя кожної людини від самовираження та від способу, який кожен обирає. Особливо це важливо для педагогів, зокрема майбутніх, оскільки саме вони трансплюватимуть візрі самовираження підростаючому поколінню (починаючи з дошкільників та закінчуючи випускниками вузів). Від педагогів зростаюча особистість сприйматиме можливі моделі самопрезентації, самовизначення.

Отже, вкрай необхідно, щоб майбутні фахівці в галузі освіти, в тому числі й дошкільної, об'єктивували своє «Я» гармонійно, соціально прийнятними способами та методами, проявляючи тим самим належний рівень культури самовираження.

Згідно з довідковими джерелами, «культуру» кваліфікуємо як набір кодів, що вказує майбутньому педагогу на доцільність певної поведінки і зумовлює прогрес у його духовному самовдосконаленні. Оперуючи поняттям «індивідуальна культура», виходимо з розуміння, що вона проявляється у презентації себе молодою людиною, прояві назовні своєї внутрішньої сутності. Індивідуальна культура трансплюється через самовираження особистості, передбачає гармонію зовнішніх проявів і внутрішніх особливостей.

На основі аналізу праць фахівців, характеристику елементів індивідуальної культури можна відобразити на прикладі таблиці 1.

Таблиця 1

Характеристики елементів індивідуальної культури особистості

Назва елементів індивідуальної культури	Характеристики елемента індивідуальної культури
Валеологічна культура (І. Кузнецова)	а) інтегративна якість особистості; б) існують умови, в яких вона формується та проявляється.
Культура професійного спілкування (Н. Курилович)	а) інтегративна характеристика; б) відображає світогляд, знання, уміння, інтереси, потреби, моральні установки, позиції, цінності орієнтації, зразки поведінки; в) проявляється в поведінці людини.
Проектна культура (Т. Стеніна)	а) якість особистості; б) цілісна, інтегративна якість, що змінюється в часі.
Емоційна культура (Н. Рачковська)	а) складне особистісне утворення; б) відрізняється динамічністю, системністю; в) здатність рухатися від низького до високого рівня.

Основоположним елементом індивідуальної культури виступає «культура самовираження», яка проявляється в самоорганізованій діяльності майбутнього педагога. Її основними характеристиками виступають: незалежні від зовнішніх впливів дії суб'єкта самовираження, його здатність самостійно організовувати, виконувати, контролювати, регулювати та коректувати свою поведінку, презентувати індивідуальні особливості, прагнення, переваги, які не суперечать нормам культури.

Під культурою самовираження розуміємо особливості (відмінні від інших людей властивості особистості), способи (систематизовану сукупність дій, використаних для досягнення мети), результати (проміжні та кінцеві продукти) самоорганізованої діяльності майбутнього педагога. Таким чином, культура самовираження майбутнього фахівця дошкільної освіти є виконанням самоорганізуючої діяльності. Під саморганізацією бачимо процес, під час якого зусиллями самого суб'єкта створюється та удосконалюється організація складної динамічної системи.

На думку О. Кононко, культура самовираження дасть можливість майбутньому фахівцю в повній мірі реалізувати себе, орієнтуючись з одного боку на свої здатності та можливості, а з іншої – на вимоги культури та суспільства.

На основі логіко-системного аналізу праць фахівців можна стверджувати, що культура самовираження відображається в діяльності, поведінці, вчинках, завдяки яким людина намагається виразити іншим цінне для неї самої (суб'єктивне переживання знань, умінь, особистого досвіду), що є характерним для самовираження та без чого категорично неможливий розвиток особистості. Відповідно, індивідуальна культура проявляється в само

презентації, оснований на внутрішній сутності людини та транслюється через самовираження.

Розробляючи критерії оцінки міри сформованості культури самовираження у студентів спеціальності 012 Дошкільна освіта, ми орієнтувалися, з одного боку, на основні вектори педагогічної діяльності: діловий, аксіологічний, комунікативний, перетворювальний; з іншого – на розуміння культури самовираження як особистісного феномену. Орієнтація на обидва вказаних вектори уможливила використання в якості критеріїв властивостей особистості, зумовлених соціальним досвідом студентів. До них віднесено: організованість, зацікавленість, комунікативну толерантність, креативність.

Цінним для нашого пошуку дослідження є схарактеризовані О. Кононко основні показники кожного критерію, що відображені в таблиці 2.

Таблиця 2

Критерії та показники культури самовираження майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів

КРИТЕРІЇ	ПОКАЗНИКИ
<i>Організованість</i>	Доцільний розподіл та використання робочого та вільного часу; самостійність, цілеспрямованість, конструктивність дій; здатність здійснювати вибори, приймати відповідальні рішення; уміння планувати, регулювати та контролювати свою поведінку; наполегливість у досягненні мети; здатність прогнозувати результати та наслідки своїх дій, коректувати їх; висока продуктивність діяльності; адекватна самооцінка.
<i>Зацікавленість</i>	Уміння визначати пріоритети, надавати переваги, відмовляти у прихильності; висока мотивація досягнення; орієнтація на духовно-моральні цінності, високі стандарти якості; довіра власним можливостям; швидке включення у роботу; зосередженість на предметі інтересу, інтенсивне добровільне заглиблення у діяльність; натхненні дії (підйом сил, творче хвилювання), задоволення від творчого процесу.
<i>Комунікативна толерантність</i>	Довірливе, щире, доброзичливе ставлення до людей; уміння налагоджувати ділові та особистісні контакти, конструктивно спілкуватися, працювати у команді; здатність домовлятися, узгоджувати позиції, поступатися, обґрунтовувати власну точку зору; визнання чеснот, переваг, досягнень друзів та колег, здатність радіти їхнім успіхам; відсутність заздрощів, спроб самовиразитися за рахунок приниження гідності партнера; розв'язання конфліктів у мирний спосіб; тактовність, ввічливість, шанобливість.
<i>Креативність</i>	Здатність відходити від шаблону, зразка, стандарту; інтерес до невідомого, складного, ризикованого; продукування оригінальних ідей, нестандартних рішень; вияв творчої ініціативи, вигадки, фантазії; уміння по-новому бачити

	знайомий матеріал, винаходити свої способи розв'язання проблем; прагнення творчо самовиразитися у процесі та продуктах професійної діяльності.
--	--

Визначаючи рівні сформованості культури самовираження у майбутніх фахівців дошкільної освіти, ми орієнтувалися на вказані критерії та показники, брали до уваги:

- *знання* (когнітивний компонент), *ставлення* (емоційно-ціннісний компонент);

- *реальні прояви* (поведінковий компонент – способи дій, креативність, якісно-кількісні показники результатів, характер самооцінки).

Окрім цього, під час дослідницької діяльності враховувалися також модальність та стійкість вказаних проявів. Важливо, що схарактеризовані критерії та показники дозволять діагностувати рівні сформованості у досліджуваних культури самовираження. З метою визначення рівнів сформованості досліджуваного явища ми розробили методику констатувального експерименту, яка передбачала два напрямки.

Перший – експериментально-дослідницька робота зі студентами галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 012 Дошкільна освіта.

Другий – вивчення професійно-кваліфікаційних програм підготовки бакалавра спеціальності 012 Дошкільна освіта, навчальних планів, навчальних і робочих програм; експериментальна робота зі науково-педагогічними працівниками випускових кафедр педагогічних вишів (анкетування, інтерв'ю).

Експериментальна робота на першому напрямку передбачала вивчення стану проблеми на практиці роботи.

Для того, щоб вивчити досліджуване явище повною мірою, ми добирали методи діагностики сформованості кожного компонента відповідно до виділених критеріїв і показників.

Для діагностики сформованості у майбутніх вихователів мотиваційного компоненту досліджуваного явища за визначеними критеріями та показниками ми використали такі методи дослідження як: анкетування; опитування; тестові завдання. Детальне відображення експериментально-дослідної роботи на етапі констатації ми передбачаємо висвітлити в наступних публікаціях.

Висновки. Аналіз психолого-педагогічної літератури дає можливість зазначити, що культура самовираження майбутнього педагога як особистісний феномен проявляється в його самоорганізованій діяльності – цілепокладанні, мотивації, способах дій, проміжних і кінцевих продуктах і визначається системою пріоритетних життєвих та професійних цінностей. Критеріями оцінки рівня сформованості культури самовираження виступають властивості особистості, відповідні основним векторам педагогічної діяльності: діловому; асксіологічному; комунікативному; перетворювальному.

Представники кожного рівня вирізняються: типом ставлення до життя, власного «Я», професійної діяльності; мірою збалансованості знань, ставлення й поведінки; силою, модальністю та стійкістю проявів організованості, зацікавленості, комунікативної толерантності та креативності.

Перспективу подальшої реалізації експериментального дослідження означено напряму вбачаємо у розробці сучасних методів формування культури самовираження у майбутніх педагогів дошкільного навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дерманова И. Б., Коростылева Л. А. Некоторые аспекты феномена самореализации // Психологические проблемы самореализации личности / Под ред. А. А. Крылова, Л. А. Коростылевой. – СПб.: Издательство С.-Петербургского университета, 1997. – С. 25.

2. Зинченко Е. В. Самораскрытие личности как ёсоциально-психологическое явление / Е. В. Зинченко // Прикладная психология. – 1998. – №5. – С. 59–69.

3. Кононко О. Л. Культура самовираження майбутніх педагогів як особистісний феномен / О. Л. Кононко // Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції «Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні». – м. Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», – 2017. – С. 13–18.

4. Омельченко Е. А. Самовыражение и культура самовыражения педагогов и студентов педагогических ВУЗов// Теория и практика образования в современном мире: материалы П международной научной конференции. – СПб.: Реноме. – 2012. – С. 11–14.

5. Сисоєва С. О. Теоретико – методологічне обґрунтування педагогічної творчості / С. О. Сисоєва // Відкритий урок. – 2005. – № 21; 22. – С. 13–19.

6. Шкуратова И. П. Самовыражение личности в общении / И. П. Шкуратова // Психология личности: Учебн. пособие под ред. П. Н. Ермакова, В. А. Лабунской. – М.: ЭКСМО. – 2007. – С. 241–265.

7. Філософія : [навч. посіб.]. / І. Ф. Надольний, В. Л. Андрущенко, І. В. Бойченко ; за ред. І Ф. Надольного. – К. : Вікар, 2000. – 624 с.

Рецензент: д. психол. н., проф. Кононко О.Л.